

تحلیل و بررسی عنصر امر به معروف و نهی از منکر در پنج انیمیشن عاشورایی پخش شده در دهه هشتاد

تکتم دشته صبح^۱ و معصومه صادقی^۲

۱. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی گرایش ادبیات کودک و نوجوان
۲. استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد گرمسار، دانشگاه آزاد اسلامی، گرمسار

تاریخ دریافت: ۹۸/۱۰/۰۲

تاریخ پذیرش: ۹۹/۰۲/۲۵

چکیده

از گذشته‌های دور ارائه مفاهیم دینی کاری مهم بوده است. همیشه اندیشمندان و بزرگان سعی در آموزش مفاهیم دینی داشته‌اند. عاشورا بزرگ‌ترین واقعه دینی اسلام شیعی است و آموزش این واقعه دینی هم از این قاعده مستثنی نیست. یکی از رسانه‌هایی که امروزه کار آموزش و اطلاع‌رسانی به کودکان را به عهده گرفته و به خاطر ویژگی‌هایی که دارد موفق‌تر از کتاب و دیگر رسانه‌ها بوده، تلویزیون و به‌ویژه انیمیشن است. در این تحقیق با توجه به محبوبیتی که انیمیشن در میان کودکان دارد، به بررسی و تحلیل محتوا در زمینه امر به معروف و نهی از منکر در انیمیشن‌های منتخب پرداخته‌ایم. نتایج بررسی نشان داده که انیمیشن‌های منتخب تا حدودی توانسته امر به معروف و نهی از منکر را نمایش دهند.

واژه‌های کلیدی: امر به معروف و نهی از منکر، ادبیات دینی، عاشورا، رسانه، انیمیشن.

مقدمه

از دیرباز تعلیم و تربیت کودکان برای والدین و بزرگان اهمیت فراوان داشته است و آموزش مسائل دینی و مذهبی جزو مباحث مهم آموزشی بوده است. اگر نگاهی به پیشینه فرهنگ‌ها و سنت‌ها بیندازیم در همه آن‌ها برنامه‌هایی برای آموزش دین به کودکان طراحی شده است. این برنامه‌ها در قالب برگزاری مراسم گوناگون شعر، داستان و آموزش کتاب مقدس به وسیله خانواده‌ها و مراکز دینی به کودکان ارائه می‌شد.

با گذشت زمان و افزایش رسانه‌ها و اهمیت یافتن جایگاه کودکان از یک سو و همچنین حجم‌های فرهنگی دیگر کشورها، به‌طور خودکار آموزش‌های دینی و فرهنگی اهمیت خاصی پیدا کرده است.

یکی از رسانه‌هایی که امروزه کار آموزش و اطلاع‌رسانی به کودکان را به عهده گرفته است و به خاطر ویژگی‌هایی که دارد موفق‌تر از کتاب و دیگر رسانه‌ها بوده، تلویزیون و به‌ویژه انیمیشن است. هم‌زمانی صدا، موسیقی و تصویرهای

خلاق، جذاب و خیالی در یک انیمیشن باعث جذاب‌تر شدن هرچه بیشتر آن می‌شود. در حال حاضر یکی از روش‌های تأثیرگذار برای شناساندن این واقعه عظیم و مهم به کودکان، انیمیشن‌های موجود و پخش شده از تلویزیون است.

ادبیات دینی کودک و نوجوان

از دیرباز آموزش مسائل دینی به کودکان و نوجوانان دغدغه تمامی بزرگسالان بوده است. برای این‌که مفاهیم دینی را به نسل‌های آینده منتقل کنند. از تمامی رسانه‌ها و بیشتر از همه کتاب‌ها استفاده می‌کردند. «قدیمی‌ترین کتب آموزشی دینی به زبان فارسی شاید رسالات تعلیمی اسماعیلیه باشد.» (کاشفی‌خوانساری، ۱۳۹۰: ۱۱)

با اختراع ماشین چاپ و ورود این صنعت به ایران دوران جدیدی برای کتاب و کتاب‌خوانی در ایران به وجود آمد. «درمورد اولین کتاب کودک منتشر شده در ایران اتفاق نظر وجود ندارد. چون در بسیاری از کتاب‌ها به مخاطب آن اشاره نمی‌شد، نمی‌توان به‌طور حتم آن را برای کودکان دانست» (همان: ۵۹)، اما می‌توان گفت اولین کتاب دینی که برای مدارس ابتدایی تألیف شد و به چاپ رسید، کتاب علی نوشته یحیی دولت‌آبادی بود.

پس از کتاب، نشریات مسئولیت‌خطیر یاددهی مفاهیم دینی را به عهده گرفتند. اولین نشریه، نشریه نوروز منسوب به مدرسه اسلام بود. مدرسه اسلام در سال ۱۳۱۷ به دستور آیت‌الله سید محمود طباطبایی تأسیس شد و اولین مدرسه جدید محسوب می‌شد که با دخالت مستقیم علما و مجتهدین آغاز به کار کرده بود.

از جمله مطالب این نشریه مطلب دنباله‌داری از میرزا حسن رشیدی درباره مدارس بود و همچنین در صفحه آخر چیزی شبیه به تقویم جیبی طراحی شده بود که مناسبت‌های مذهبی و غیره را که در طول هفته وجود داشت، نشان می‌داد. (همان: ۹۲-۹۳)

تحولات اصلی ادبیات کودک در ایران از دهه چهارم آغاز شده است. در این دهه کودکان به‌عنوان فردی مستقل از اجتماع بزرگسالان مدنظر قرار گرفتند زیرا تمامی افراد متجدد در صحنه این دوره، چشم به دهان غرب دوخته بودند و غرب نیز به این مرحله رسیده بودند که کودک همان بزرگسال کوچک شده نیست، بلکه موجودی مستقل است که باید برنامه‌های مخصوص به خود را داشته باشند.

این دهه جو سیاسی دولت به صورتی بود که دین را کمرنگ‌تر از قبل کرده بود و این بر فعالیت‌های دولت برای ارائه مسائل دینی به کودکان و نوجوانان تأثیری شگرف می‌گذاشت. «این کم‌توجهی آن‌گاه چشمگیرتر می‌شود که در مقابل کتاب‌های فراوانی با موضوع ترویج مسیحیت و یا فرهنگ غرب، پاورقی‌های عاشقانه و نیمه جنسی و ... انتشار یافت.» (همان: ۱۱۳-۱۱۴)

این روند تا انقلاب اسلامی ادامه داشت. در این دوران روند کتاب‌ها و مجلات دینی به دلیل تحولات سیاسی و اجتماعی رو به رشد فزاینده‌ای گذاشت، اما تا این دوران هم تعریف جامعی از ادبیات دینی ارائه نشده بود. از این پس پژوهشگران به دنبال تعریفی کامل و جامع برای این نوع از ادبیات گشتند.

برای این‌که بتوانیم تعریف درست و جامعی از ادبیات دینی کودکان ارائه دهیم ابتدا باید تعریفی درست از «ادبیات دینی» داشته باشیم. بزرگان و محققان ادبیات و دین‌شناس تلاش‌های فراوانی در این زمینه دارند و نگرش‌های متعددی را بیان کرده‌اند.

یکی از این نگرش‌ها به ادبیات دینی، ادبیات معنوی است.

«در این نگرش وجه تمایزی میان ادیان وحیانی و ادیان غیروحیانی وجود ندارد... به این ترتیب آثاری که از معنویت سرچشمه گرفته‌اند و یا معرفت و رهیافتی به ساحت معنوی را القا می‌کنند، می‌توانند به‌عنوان هنر و ادبیات معنوی مطرح شوند.» (حکیمی، ۱۳۸۲: ۵۴۴)، اما این نگرش جامع و کامل نیست، چون بسیاری از آثار ادبی، محتوایی را ارائه می‌دهند که جزء ادبیات دینی محسوب می‌شوند اما ادبیات معنوی نیستند. محتواهایی مانند مناسک و آیین‌های دینی، اصول پرستش و ...

نگرش دیگری که برای ادبیات دینی وجود دارد این است که «ادبیات دینی ادبیاتی است که به زندگی پیامبران، امامان، قدیسان، رهبران مذهبی و شخصیت‌های دینی بپردازد. از همین رو داستان‌های تاریخی را مهم‌ترین رکن ادبیات دینی محسوب می‌کنند» (همان: ۵۴۸) بدون تردید زندگی بزرگان دین جزئی از ادبیات دینی است اما همه آن نیست. به این ترتیب می‌توان ادبیات دینی کودکان و نوجوانان را مجموعه تلاش‌های هنرمندان‌ای بدانیم که در قالب کلام با شیوه و زبانی مناسب و درخور فهم با هدف هدایت کودکان و نوجوانان به سوی رشد با توجه به مفاهیم قرآنی پدید می‌آیند. با یک نگاه کلی می‌توان ادبیات دینی را به دو دسته داستان و غیرداستان تقسیم کرد. (همان: ۵۵۰) که بخش غیرداستان آن به چند جزء ریزتر تقسیم می‌شود.

ادبیات عاشورایی

واقعه عاشورا مهم‌ترین واقعه مذهبی و دینی است که دگرگونی بزرگی را در ادب و شعر فارسی و عربی به وجود آورده است، و می‌توان آن را مبدأ رستاخیزی در ادبیات درخشان ایران دانست که نه تنها در کتاب‌های مقتل بیان شده است بلکه در زنده‌ترین و جاودانه‌ترین آثار ما نیز آمده است. از این میان می‌توان به چهارده بند محتشم کاشانی اشاره داشت. قیام سرور و سالار شهیدان مکتبی فرهنگ‌ساز بود که آثار سیاسی، اجتماعی، دینی، اخلاقی، تربیتی، هنری، ادبی، اقتصادی و عرفانی آن هر صاحب اندیشه‌ای را در حد توانش به تکاپو واداشت تا بعدی از ابعاد آن را بکاود و در حد توانش بهره‌ای-هرچند کوچک و مختصر-از آن بردارد. و آن قدر این ابعاد عمیق و پهناور هستند که هنوز هم جای برای کشف و دستیابی به معارف تازه وجود دارد. آنچه که ما در دست داریم تنها شمه‌ای از این واقعه عظیم تاریخی است. یکی از این بعدها که نویسندگان و شاعران را به تکاپو واداشته است ادبیات عاشورایی است که شامل عاشوراسرایی و منظومه‌های عاشورایی، خطاطی و نقاشی، قصه‌نویسی، پرده‌خوانی، مرثیه‌خوانی و سرانجام نمایش‌نامه و فیلم‌نامه و انیمیشن‌های کوتاه و بلند می‌شود. انیمیشن‌هایی که شرکت‌های مختلف برای عاشورا ساخته و پخش کرده‌اند مانند عاشوراییان، سرزمین نینوا و خورشید نینوا و ...

مقتل نگاران اولین جرقه‌های ادبیات عاشورایی را زده‌اند؛ از ثبت وقایع لحظه به لحظه عاشورا تا مرثیه‌خوانی‌ها، رجزخوانی‌ها و کلاً گزارش لحظه به لحظه این اتفاق عظیم تاریخ تشیع.

درباره واقعه عاشورا کتاب‌ها و مجموعه‌های فراوانی به وجود آمده است که از نفس پرسوز و گداز سراینده‌گان و نویسندگان آن حکایت دارد. سراینده‌گان و نویسندگان که وظیفه خود دانسته‌اند تا قسمتی از این واقعه را در حد توان خویش به نمایش بگذارند.

برده خوانی

آتش این وظیفه بزرگ از ابتدای کار یعنی نخستین روزهای وقوع این اتفاق عظیم در دل عاشقان امام حسین (ع) شعله ور گشته است و در بستر تاریخ ادبی، سبکی با نام ادبیات عاشورایی رقم زده است. البته این واقعه نه تنها بر روی مسلمانان جهان تأثیر داشته است، بلکه در دل همه انسان‌های آزاده جهان چه مسیحی، چه کلیمی، چه بودایی و چه دیگران مانند چراغی همیشه تابان است. (طباطبایی، ۱۳۹۳: ۲۵-۲۰)

اگرچه تعریف جامع و کاملی از ادبیات عاشورایی در دست نیست، می‌توان گفت هر نوشته و اثری که شمه‌ای از این واقعه را در خود جای داده است زیر مجموعه ادبیات عاشورایی خواهد بود. پس فیلم‌نامه‌ها و انیمیشن‌هایی که با موضوع عاشورا نوشته و ساخته شده است، هم زیر مجموعه این نوع از ادبیات خواهند بود.

اهداف عاشورا

عاشورا دانشگاه تمامی جهانیان است. «عاشورا یک صحنه کامل از زندگی اسلامی یک انسان است. در عاشورا همه ارکان اسلامی برای زندگی یک انسان و ابعاد معنوی و اخلاقی و اجتماعی، جلوه‌گری می‌کند.» (خامنه‌ای، ۱۳۹۳: ۱۲۱) درس‌های عاشورا تمامی ابعاد زندگی یک مؤمن انقلابی را می‌تواند در برگیرد. ابعاد عاشورا هم فردی است و هم اجتماعی، هم فنون نظامی و سیاسی را در خود جای داده است و هم مسایل تربیتی را.

ابعادی که حماسه عاشورا در خود جای داده است آن قدر وسیع و گسترده است که هیچ‌کس تا به حال نتوانسته ادعا کند تمامی ابعاد عاشورا را به‌درستی و تمام و کمال درک کرده است. «هنوز ملت اسلام و همه ملت‌های مسلمان در دنیا احتیاج دارند که حقیقت و ماهیت این حادثه را بیش از پیش مورد دقت و تعمق قرار بدهند. درس عاشورا درس عجیبی است.» (همان: ۱۴۶) در این میان محققان بی‌شماری تلاش کرده‌اند تا هدف از این قیام بزرگ را نمایان و تشریح کنند.

آن قدر جایگاه عاشورا عظیم است که تمامی معصومین ما از پیامبر گرفته تا امام زمان (عج) برای این مصیبت اشک ریخته‌اند و مویه‌ها کرده‌اند تا مبدا این واقعه در صفحات خاک گرفته تاریخ گم شود. همچنین تمام بزرگان دین اسلام

چه شیعه و چه سنی بر عظمت این واقعه اذعان دارد و آن را به‌عنوان یک مدرسه عظیم می‌شناسند، اما آن چیزی که میان همه محققان فرهنگ عاشورا مشترک است، اهمیت فراوان امر به معروف و نهی از منکر از زبان و عمل سالار شهیدان امام حسین(ع) است. به‌طوری که در جای‌جای واقعه عاشورا از آغاز تا پایان به این هدف بزرگ اشاره‌های فراوان شده است. در ادامه درباره آن مفصل صحبت خواهد شد.

تاریخچه انیمیشن‌های عاشورایی

در لغت‌نامه دهخدا ذیل کلمه انیمیشن نوشته شده است: «شیوه‌ای در فیلم‌سازی که در آن با گرفتن عکس‌های پی در پی از عروسک، نقاشی، نوشته و مانند آن تصویر متحرک تهیه شده و فیلم ساخته می‌شود.» «پویانمایی» و «تصاویر متحرک» مترادف انیمیشن به کار برده می‌شود.

امروزه انیمیشن جایگاه ویژه‌ای نه تنها در میان کودکان و نوجوانان پیدا کرده است، بلکه بزرگسالان نیز طرفدار آن هستند. این رسانه جدید، زیبا و خلاق فرآیندی طولانی را طی کرده و فراز و نشیب‌های فراوانی را پشت سر گذاشته تا به این مرحله رسیده است.

«ادبیات کودک در سال‌های اخیر با ورود انیمیشن به عرصه محصولات ادبی کودکان توانسته به این حوزه رونق چشم‌گیر بخشد. امروزه انیمیشن، قالبی مناسب برای توسعه و تعمیق قوه خیال در کودکان است. رسانه‌ای نمایشی که جایگاه بلند مرتبه‌ای در میان رسانه‌های جهانی دارد. می‌توان به‌خوبی تولید و پخش گسترده فیلم‌های انیمیشن را در سینما و تلویزیون و به‌ویژه برای کودکان مشاهده کرد.» (صغری، ۱۳۹۰: ۱۱۶)

و این جایگاه هم در جهان چشمگیر است و هم در ایران؛ به‌طوری که امروزه عده‌قلیلی از نسل نوجوان و کودک ما و همچنین جوانان ما دوره‌ای را با این رسانه اثرگذار نگذرانده باشند و خاطرات تلخ و شیرین را از این دریچه ندیده باشند.

امر به معروف و نهی از منکر

در میان فروع دین اسلام دو عنصر امر به معروف و نهی از منکر بسیار تأکید شده است. در قرآن «هرجا سخن از ایمان و مؤمن گفته شده، در کنار اقامه نماز و پرداخت زکات مسأله امر به معروف ذکر شده است» (ایمانی یامچی، ۱۳۷۷: ۱۲) به‌عنوان مثال در سوره آل عمران آیه ۱۰۴، خداوند تبارک و تعالی می‌فرماید:

«وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّهٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ» و باید از شما گروهی باشند که به سوی خیر دعوت نمایند، و به کارهای شایسته و پسندیده وادارند، و از کار ناپسند و زشت بازدارند و اینانند که یقیناً رستگارند. همچنین در سوره توبه، آیه ۷۱: «و الْمُؤْمِنُونَ وَ الْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَ يَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ...» مردان و زنان با ایمان، دوست و یار یکدیگرند؛ همواره به کارهای نیک و شایسته فرمان می‌دهند و از کارهای زشت و ناپسند باز می‌دارند ...

امر به معروف هم مانند نماز، یک واجب دینی است. در نهج البلاغه حکمت ۳۷۴، امام علی(ع) می‌فرماید: «و ما اعمال البر کلها و الجهاد فی سبیل الله عند الأمر بالمعروف و النهی عن المنکر الا کتفته من بحر لجة»، «یعنی امر به معروف و نهی از منکر در مقیاس وسیع و عمومی خود حتی از جهاد بالاتر است، چون پایه دین را محکم می‌کند.

اساس جهاد [بر] امر به معروف و نهی از منکر استوار است.» (خادمی، ۱۳۹۳: ۱۴)

با بررسی دقیق امر به معروف و نهی از منکر نه تنها در گوشه و کنار واقعه عاشورا بلکه در اصل این قیام این واجب دینی به وضوح قابل رؤیت است. از همان ابتدا زمانی که امام حسین(ع) تصمیم به ترک مدینه گرفتند، با نوشتن وصیت‌نامه‌ای به برادر خود محمد بن حنفی، این اصل را به صراحت بیان می‌کنند:

«... اريد أن أمر بالمعروف وأنهاي عن المنكر وأسير بسيرة جدی و أبي علی بن ابی طالب علیه السلام...» و قصد دارم امر به معروف و نهی از منکر کرده و به سیره و روش جد و پدرم علی بن ابی‌طالب(ع) عمل کنم ... (قمی، ۱۳۸۹: ۱۰۶)

امر به معروف و نهی از منکر را می‌توان به صورت عملی در تمامی حرکات امام حسین(ع) مشاهده کرد، از بیزاری بیعت با یزید گرفته تا خطبه‌هایی که در میانه راه بیان نموده‌اند. «امام حسین(ع) در نزدیکی کربلا به مردم فرمودند: (أَلَا تَرَوْنَ أَنَّ الْحَقَّ لَإِعْمَلُ بِهِ وَ أَنَّ الْبَاطِلَ لَا يَتَنَاهَى عَنْهُ) آیا نمی‌بینید که به حق عمل نمی‌شود و از باطل دست نمی‌کشند؟! در چنین شرایطی مؤمن موحد باید مشتاق دیدار خدا باشد و بنابراین من شهادت را سعادت می‌بینم و زندگی کردن با ستمگران را ننگ می‌دانم» (صفارهرندی، ۱۳۸۳: ۱۰۴-۱۰۵)

امر به معروف و نهی از منکر هم به صورت زبانی و کلامی در سخنان امام حسین(ع) و هم به صورت عملی در رفتار امام دیده می‌شود. سوال مهم این است: کدام یک از انیمیشن‌های منتخب توانسته هدف امر به معروف و نهی از منکر را به خوبی نمایش دهد؟

روش این تحقیق توصیفی-تحلیلی است. به این صورت که محقق با توصیف داده‌های به‌دست آمده در طول تحقیق به تحلیل آن‌ها پرداخته است.

پیشینه تحقیق

- ترکمانیان، حسین. (۱۳۸۸). *سبوی کربلا تجلی عاشورا در شعر معاصر پس از انقلاب*. مشهد: نشر آستان قدس رضوی.

مؤلف کتاب ابتدا شرح مختصری از زندگانی امام حسین(ع) را ارائه می‌دهد و سپس با استفاده از شعرهای عاشورایی سروده شده در عصر حاضر به ترسیم سیمای امام حسین(ع) و حوادث و اتفاقات پیش آمده تا اسارت خاندان ایشان می‌پردازد. فصل بعدی به یاران امام و شخصیت‌هایی نظیر: حرّ، قاسم بن حسن، علی اکبر و ... اختصاص یافته و در فصل پایانی ارتباط انقلاب اسلامی با نهضت عاشورا بررسی می‌شود.

- حکیمی، محمود و مهدی کاموس. (۱۳۸۳). *مبانی ادبیات دینی کودک و نوجوان ویژه ادبیات دینی*. تهران: آرون.

در این کتاب سعی شده الگوهای مناسب دینی و دستمایه‌های داستانی برای نویسندگان ادبیات دینی کودک و نوجوان با موضوعاتی از این دست مطرح گردد: رویکرد جهانیان به مذهب، کارکردهای ادبیات کودک و نوجوان، ویژگی‌های داستان کودک و نوجوان، دین، ادیان و آیین‌های غیروحیانی (براساس جمعیت پیروان)، لزوم شناخت ادیان غیروحیانی، مراحل تربیت از دیدگاه اسلام، بازگشت به دین و معنویت و پرسش‌های نوجوانان، مراحل رشد

و تفکر دینی و دین‌شناسی کودک و نوجوان، رابطه دین و ادبیات و تأثیر ادبیات دینی بر فرهنگ و اخلاق جامعه، ادبیات نوجوانان و الگوهای مناسب، خداگونگی ادیان، پیامبران و امامان الگوهای صداقت و راستی، مردان و زنان اهل فتوت، الگوهای جوانمردی و ایثار، عارفان و الگوهای فرزاندگی، زمامداران عادل و انسان‌های صالح، نیک خواهان و نیکوکاران، تلاشگران و پیروزمندان و آسیب‌شناسی ادبیات دینی کودکان و نوجوانان.

- کاشفی خوانساری، سیدعلی. (۱۳۹۰). *ادبیات دینی کودک و نوجوان تا پایان دوره پهلوی*. تهران: انتشارات حوا.

این کتاب به تاریخ ادبیات دینی کودک و نوجوان در ایران پرداخته است. نخستین فصل کتاب به آموزه‌های دینی برای کودکان در متون کهن از قرن چهارم تا آغاز صنعت چاپ در ایران در متونی همچون رسالات اسماعیلیه، کشف‌المحجوب، کلیه و دمنه و کتاب حسنین می‌پردازد. دومین فصل کتاب به حماسه‌های دینی برای کودکان و سومین فصل کتاب به «اولین کتاب‌های مذهبی برای کودکان ایران» اختصاص یافته است. نویسنده در فصل چهارم به بررسی اولین مطالب دینی و مجلات دینی برای کودکان و نوجوانان در دوره قاجار پرداخته است. کتاب‌های دینی کودک و نوجوان در دوره پهلوی، مطبوعات دینی کودک در دوره پهلوی، فهرست کتاب‌های اسلامی کودک در دوره پهلوی و فهرست کتاب‌های مسیحی به زبان ارمنی سایر فصول این کتاب است.

- کاموس، مهدی. (۱۳۹۴). *آسیب‌شناسی داستان‌های دینی کودک و نوجوان*. تهران: انتشارات تاریخ و ادب. در این اثر نویسنده به بررسی ۳۰۱ اثر داستانی در فاصله سال‌های ۱۳۷۵ تا ۱۳۸۵ پرداخته است. آسیب‌شناسی دینی کودک و نوجوان.

- رضوی‌طوسی، سیدمجتبی و صهبا صمدی. (۱۳۹۲). «تأثیر تماشای انیمیشن‌های مذهبی ایرانی بر رفتار دینی نوجوانان (مطالعه موردی: هشت مدرسه راهنمایی و دبیرستان منطقه دو آموزش و پرورش شهر تهران)». *تحقیقات فرهنگی ایران*. دوره ۶. ش ۱ (پیاپی ۲۱). صص ۱۰۵-۱۲۶. در این مقاله به تأثیر انیمیشن‌های مذهبی به صورت موردی و در ارتباط با نوجوانان پرداخته شده و تغییر رفتار دینی کودکان را بررسی کرده است.

- زارع گاوگانی، وحیده. (۱۳۸۳). «مفاهیم تربیتی اسلام از دیدگاه قرآن در ادبیات کودکان و نوجوانان». *مجله روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران*. ش ۶۸. بهار و تابستان. صص ۲۰۱-۲۲۶.

هدف این پژوهش تحلیل محتوای ادبیات کودک و نوجوان و جست‌وجوی مفاهیم تربیتی اسلامی از دیدگاه قرآن در زمینه ارتباط انسان با خداوند، خویشتن، خلق و طبیعت است. در این مقاله ۲۸۳ عنوان کتاب بررسی شده است.

- صفورا، محمدعلی، حسن ذوالفقاری و صمد سامانیان. (۱۳۹۰). «بررسی ساختار سینمایی و ادبی انیمیشن ملک خورشید (بازشناسی یکی از ابعاد ادبیات کودک در ایران)». *مطالعات ادبیات کودک دانشگاه شیراز*. دوره ۲. ش ۱. صص ۱۱۵-۱۴۳.

در این مقاله طراحی بصری شامل طراحی تصویر، طراحی پس‌زمینه، رنگ و خط، حرکت و عناصر ساختاری طراحی صوتی چون کلام، جلوه‌های صوتی، موسیقی متن و طرح ساختاری روایت و همچنین ساختارهای روایی در انیمیشن ملک خورشید به تفصیل بررسی می‌شود. در ادامه مقاله مؤلفان مقایسه‌ای بین بن‌مایه‌های منظومه‌های عاشقانه و فیلم ملک خورشید به عمل می‌آورند.

- طاهری قلعه‌نو، زهرا سادات، حسن ذوالفقاری و بهادر باقری. (۱۳۹۲). «ساخت بازی‌های رایانه‌ای براساس قصه‌های بلند عامیانه ایرانی». *مطالعات ادبیات کودک دانشگاه شیراز* سال چهارم ش ۲. پاییز و زمستان. صص ۱۰۵-۱۲۶.

در این مقاله ضمن طرح مباحثی درباره بازی‌های رایانه‌ای و اهمیت آن و در عین حال آسیب شناسی مختصر نمونه‌های رایج آن با معرفی داستان عامیانه قهرمان قاتل، قابلیت این اثر را برای این‌که یک بازی رایانه‌ای شود بیان می‌کند.

- فلاح، غلام‌علی و اعظم برامکی. (۱۳۹۳). «درونمایه‌های تعلیمی-اخلاقی در انیمیشن قصه‌های شاهنامه». *پژوهش‌نامه ادبیات تعلیمی (پژوهشنامه زبان و ادبیات فارسی)*. دوره ۶. ش ۲۲. تابستان. صص ۹۷-۱۲۵. در این مقاله به بررسی انیمیشن‌هایی با موضوع شاهنامه پرداخته است و با موضوع عاشورایی تحقیق حاضر کاملاً متفاوت است.

- محمدی، مهدی. (۱۳۹۱). «بررسی داستان‌های دینی کودکان و نوجوانان منتشر شده بین سال‌های ۱۳۸۰-۱۳۸۵ از نظر کیفیت محتوا، ساخت و پرداخت و کیفیت زبان و بیان». *مطالعات ادبیات کودک دانشگاه شیراز*. سال سوم. ش ۱. بهار و تابستان. صص ۱۰۹-۱۳۵. هدف پژوهش، ارزیابی داستان‌های دینی از نظر کیفیت محتوا، ساخت و پرداخت و کیفیت زبان و بیان و شیوه نگارش است.

- نجاریان، محمدرضا. (۱۳۹۱). «نقدی بر ادبیات مذهبی کودک در کتب دبستان». *مجموعه مقالات همایش ادبیات کودک در ادبیهشت ۱۳۸۷-۱۳۸۸* شیراز. صص ۲۱۹-۲۴۰. در این مقاله سعی بر این است که پس از بیان ویژگی‌های ادبیات کودک و تحلیل عناصر داستانی، داستان‌های مذهبی کتاب پایه‌های دبستان بررسی و نقد شوند.

- شیخی، محمدرضا. (۱۳۸۴). «بررسی جایگاه عاشورا در ادبیات منظوم انقلاب سیاسی». *کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی*. دانشگاه آزاد اسلامی دزفول.

در این پژوهش به شعر عاشورایی انقلاب اسلامی از جهات مختلف پرداخته شده است. نخست بررسی سیر مرثیه در ادبیات فارسی و بررسی ادبیات انقلاب اسلامی و شعر عاشورایی انقلاب پرداخته شده است. بررسی ویژگی‌های فکری، ادبی و زبانی شعر عاشورایی، مهم‌ترین اصل در این پژوهش است. حاصل این پژوهش روشن ساخته است که اشعار عاشورایی انقلاب از نظر لفظ ساده و روانند اما از نظر محتوا باصلابت، ژرف و تأثیرگذارند،

همانند سروده‌های نصرالله مردانی، محمود شاه‌رخی و علی معلم. عشق و ارادت به حضرت سیدالشهدا و یارانش در جای‌جای اشعار عاشورایی دیده می‌شود و مسائلی چون شهادت، مظلومیت، سوگ، شقاوت، خون، عطش، عشق، محبت و ایثار در این اشعار نمود و انعکاس ویژه‌ای دارد و اشعار عاشورایی از اشعار سست و مبتذل مبرا است و چهره‌های درخشانی در عرصه شعر عاشورایی در عصر انقلاب پدید آمده‌اند.

تهیه‌کنندگان انیمیشن‌های مذهبی به‌ویژه انیمیشن‌های عاشورایی تمام تلاش خود را برای خلق محتوایی بهتر برای کودکان و نوجوانان این مرز و بوم انجام داده‌اند. امید است که نتایج این تحقیق این مسأله را برای پدیدآوردن‌گان هنرمند روشن کند که کدام هدف عاشورا از قلم افتاده و باید به آن توجه کنند.

به امید روزی که بتوانیم والاترین محتواهای دینی را از طریق این رسانه محبوب به گوش تمامی کودکان و نوجوانان جهان برسانیم و آن‌ها را با فرهنگ ایرانی-اسلامی آشنا کنیم.

- دشته صبح، تکتم. (۱۳۹۵). «بررسی محتوا و اهداف عاشورا در انیمیشن‌های عاشورایی ایرانی پخش شده از تلویزیون ایران در دهه هشتاد برای کودک و نوجوانان». کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی گرایش کودک و نوجوان. دانشگاه بین‌المللی امام رضا (ع) مشهد.

در این پژوهش به تمامی اهداف عاشورا در انیمیشن‌هایی که در دهه هشتاد پخش شده است می‌پردازد و علاوه بر آن به بررسی نشانه‌شناسی دینی در همان انیمیشن‌ها توجه کوتاهی نشان داده است. که از این نظر نسبت به مقالات و پایان‌نامه‌های مشابه کامل‌تر و منسجم‌تر است.

معرفی آثار منتخب

- سرزمین نینوا: کارگردان: مهران گوهربخش/نویسنده: محمدابراهیم سلطانی‌فر/انیماتور: مهران گوهربخش، بهروز سلطانی‌فر، مرضیه کاظم‌زاده، پوپک نوید، سلمان خوشرو/موسیقی: امید فتح‌الهی/تکنیک: تلفیقی/مدت: ۶ دقیقه و ۱۵ ثانیه/سال ساخت: ۱۳۸۴/تهیه شده در: مرکز پویانمایی صبا.
- خلاصه: در سال‌هایی دور در سرزمین نینوا خشکسالی می‌شود. بزرگان آنجا تصمیم به مهاجرت به سرزمین «حجاز» گرفتند و حالا ۵۰ سال از آن زمان گذشته و بانوی بزرگ اشک‌هایش بر پهنه این سرزمین سرازیر گشته و همه جا بوی عطر آن بزرگ بانوی مهربان می‌آید.
- عاشوراییان: مسلم بن عقیل: کارگردان: ناهید صمدی‌امین/تکنیک: دوبعدی/مدت: ۱ ساعت و ۱۵ دقیقه/سال ساخت: ۱۳۵۶/تهیه شده در: مرکز پویانمایی صبا.
- خلاصه: با حرکت مسلم بن عقیل، پسرعمو و نماینده امام حسین (ع) برای گرفتن دعوت از کوفیان شروع می‌شود و با پیمان‌شکنی کوفیان و شهادت ایشان پایان می‌یابد.
- یاران خورشید: قسمت حضرت علی اکبر (ع): کارگردان: مهدی عمادی/نویسنده: مهدی عمادی/انیماتور: علیرضا قنبری، حسین بابایی، زهرا دادی‌پور/موسیقی: اسماعیل ذبیح‌اللهی/تکنیک: دوبعدی/مدت: ۱۲ دقیقه/تهیه شده در: مرکز پویانمایی صبا.

خلاصه: داستان در مورد حضرت علی اکبر(ع) در روز عاشورا است. حضرت بعد از خداحافظی از کودکان و خانواده خود راهی میدان جنگ می شود و تا آخرین نفس دست از مبارزه نمی کشد.

• یاران خورشید: حضرت قاسم (ع): کارگردان: مهدی عمادی/نویسنده: مهدی عمادی/انیماتور: شهرام شیرزادی، علیرضا قنبری، حسین بابایی، زهرا دادی پور/موسیقی: اسماعیل ذبیح‌اللهی/تکنیک: دوبعدی/مدت: ۵ دقیقه و ۱۲ ثانیه/سال ساخت: ۱۳۵۶/تهیه شده در: مرکز پویانمایی صبا.

خلاصه: حضرت قاسم (ع) در روز عاشورا با اجازه عمویش، امام حسین (ع)، شجاعانه به قلب سپاه یزید یورش می برد و مظلومانه شهید می شود.

• مقتل خوانی: کارگردان: علیرضا فرمانی/نویسنده: علیرضا فرمانی/انیماتور: عباس صالحی فر، جواد ابراهیم خانی، حسین بابایی/موسیقی: امید فتح‌اللهی/تکنیک: دو بعدی/تعداد قسمت: ۱۱/مدت: ۱۰ دقیقه/تهیه شده در مرکز پویانمایی صبا.

خلاصه: این مجموعه روایتی از حادثه عاشورا است. حکایت از زمان مرگ معاویه شروع می شود تا آغاز حکومت یزید و خودداری امام حسین علیه السلام از بیعت با یزید و حرکت آن امام از مکه به کوفه و توقف در صحرای کربلا و حوادث و اتفاقات عظیم تاسوعا و عاشورا.

• مجموعه داستان‌های مذهبی: کارگردان: سعید حسنی، علی پورمرادی/نویسنده: سعید حسنی، ولی الله پورمرادی/انیماتور: سعید حسنی، امین فرجادی کوشا، رسول شبیری، علی پورمرادی، جلال رهبری/تکنیک: دو بعدی/مدت: ۱۲ دقیقه/تهیه شده در مرکز پویانمایی صبا.

همان طور که بیان شد یکی از مباحث‌هایی که همیشه بزرگسالان برای آموزش به کودکان به آن توجه کرده‌اند، مباحث دینی است. آموزش مسائل دینی از گذشته به دو صورت مستقیم و غیرمستقیم صورت می گرفته است. از آنجا که آموزش مستقیم مانند پند و نصیحت با واکنش منفی افراد به‌ویژه نوجوانان و جوانان مواجه می شود، برای آموزش مؤثر استفاده درست از آموزش غیرمستقیم و نامحسوس می تواند مثمر ثمر باشد. امروزه با پیشرفت علم و تکنولوژی این راه‌های آموزش غیرمستقیم هم تنوع یافته و هم جذاب تر شده است و تأثیرگذاری فراوانی دارند. یکی از این ابزارها که انیمیشن است.

تحلیل انیمیشن‌ها

نشانه‌های موجود در انیمیشن‌های عاشورایی جنبه‌های درونی و بیرونی متنوعی دارد که در انتقال آموزه‌ها به کودکان موثر است (جلالی، ۱۳۹۸: ۱۷۷). انیمیشن «سرزمین نینوا» با به تصویر کشیدن سال‌های قحطی در زمان کودکی امام حسین(ع) آغاز می شود و در انتها زمان کوتاهی را به واقعه عاشورا اختصاص داده است. این انیمیشن دو معروف را به‌طور غیرمستقیم به بیننده نشان می دهد که عبارتند از:

توسل به اهل بیت: بزرگان بعد از مشورت کردن به این نتیجه رسیدند که یک معجزه می تواند آن‌ها را نجات دهد. تنها راه نجات از این زمان سختی را توسل به اهل بیت دانستند. به همین جهت کاروانی را به سوی حجاز

(محلّی که امام علی(ع) و اهل بیت ایشان در آنجا اقامت داشتند) فرستادند تا از آن‌ها درخواست کمک کنند. همین طریقی، آن هم با امکانات کم آن زمان می‌تواند نشان از توسل قوی آن‌ها باشد.

این توسل را راوی این‌گونه بیان می‌کند: «فقط یک معجزه می‌تواند آنان را از این ورطه هولناک برهاند. گروهی مأمور می‌شوند و در طلب آب راه حجاز در پیش می‌گیرند. راه سخت و طولانی است اما امید باری اهل بیت به آن خستگان توانی دوباره بخشیده است.»

«گروه فرستادگان ملتمس و حاجتمند در برابر آل عبا ایستاده‌اند. از اهل بیت(ع) طلب آب می‌کنند.» و این طلب کردن آب از اهل بیت نشان از این دارد که آن‌ها ایمان دارند که معجزه‌ای که می‌خواهند تنها این خاندان توان برآورده کردن آن را دارند.

توسل به خدا: دومین معروفی که در این انیمیشن به نمایش درآمده است، توسل به خداوند است. این توکل و توسل را امام حسین(ع) برای بارش باران انجام می‌دهد. در تصویر امام که کودکی بیش نیست سر به آسمان بلند می‌کند و از خدا طلب نزول باران دارد: «حسین دست دعا سوی آسمان بلند می‌کند: و لو أنّ اهل القراء آمنوا و اتقوا لفتحنا علیهم برکات من السماء و الارض و لکن کذبوا به اخذناکم به ما کانوا یکذبون» (اعراف، آیه ۹۶) و اگر اهل شهرها و آبادی‌ها ایمان می‌آوردند و پرهیزکاری پیشه می‌کردند، یقیناً [درهای] برکاتی از آسمان و زمین را بر آنان می‌گشودیم، ولی [آیات] الهی و پیامبران را [تکذیب کردند، ما هم آنان را به کیفر اعمالی که همواره مرتکب می‌شدند [به غذایی سخت] گرفتیم.

دعای امام حسین در انیمیشن سرزمین نینوا

امر به معروف در انیمیشن «یاران خورشید، قسمت حضرت قاسم(ع)» به‌طور کلامی که راوی گوینده آن است در سه جا نمود دارد.

۱. «چگونه دستان به این کوچکی توان این چنین دارد؟ مگر جز از قدرت ایمان است!» که امر به معروف «ایمان داشتن» می‌کند که حتی اگر ضعیف باشی و ایمان داشته باشی قدرتمند خواهی بود.
۲. «بیایید دشمن زبون سینه‌ام را بدرید که این سینه پر از عشق به مولاست.» داشتن عشق به اهل بیت و مولا می‌تواند امر به معروفی برای مهرورزی به اهل بیت باشد.
۳. «قاسم در نیم روز زندگی‌اش و در اوج جوانی هستی‌اش را به زمینیان سپرد. باشد که درس گیرند...!» گرفتن

درس عبرت از تمامی حوادث و وقایع به‌ویژه عاشورا است. این درس عبرت را ما در قرآن هم مشاهده می‌کنیم از آنجا که خداوند فرموده است: «...فسیرو فی الارض فانظروا کیف کان عقبه المکذبین.» (قرآن، آل عمران: ۱۳۷) پس در زمین گردش کنید و بادقت و تأمل بنگرید که سرانجام تکذیب‌کنندگان چگونه بود.

در یک قسمت هم نهی از منکر وجود دارد که هم به صورت کلامی بیان می‌شود و هم نمایش تصویری دارد. در تصویر نشان داده شده است که دشمن وقتی نمی‌تواند بر حضرت قاسم(ع) غلبه کند از پشت به او حمله می‌کند و راوی این از پشت خنجر زدن را در جمله‌ای این‌گونه بیان می‌کند: «دشمنی که از پشت خنجر می‌زند چگونه ننگ تاریخ نباشد!» و «ننگ تاریخ بودن» نشان دهنده کار پستی است که انجام داده شده است و از قدیم گفته‌اند ادب را از چه کسی آموخته‌ای؟ و در جواب هم بیان شده است از بی‌ادبان! مصداق این نهی از منکر است. نهی از پشت خنجر زدن که در ضمن خود امر به معروف جوانمردانه جنگیدن نیز است.

در انیمیشن «یاران خورشید، قسمت علی اکبر(ع)» یک نمونه امر به معروف و یک نمونه نهی از منکر وجود دارد. در جایی راوی از «وظیفه داشتن» سخن می‌گوید: «وقت خداحافظی است. باید برود. وظیفه‌ای دارد که باید انجام شود.» این وظیفه چیزی جز یاری کردن امام زمان خود نیست. این امر به معروف به‌طور کاملاً نامحسوس بیان شده است که در ابتدا ذهن بیننده را درگیر می‌کند که این وظیفه چیست که باید برای آن جان داد؟! و در اینجا مخاطب باید به این سؤال پاسخ دهد.

نمونه نهی از منکر نیز از پشت خنجر زدن به رزمندگان است. راوی این افراد را به کفتاران تشبیه می‌کند: «از پشت خنجر می‌زنند و چون کفتاران دست جمعی به جان جانبازان افتاده و آن‌ها را به شهادت می‌رسانند.» دادن این صفت به افرادی که از پشت خنجر می‌زنند نشان از کراهت و بدی کار دارد و بیننده خود به خود از این کار احساس تنفر و بیزارى خواهد کرد.

در انیمیشن «داستان‌های مذهبی» عنصر امر به معروف به دو صورت مستقیم و غیرمستقیم به نمایش گذاشته شده است و هر دو این‌ها تنها در کلام نمود پیدا کرده است.

در بخشی از انیمیشن سخنان امام حسین(ع) را درباره هدفشان نقل مستقیم کرده‌اند و عیناً کلمات ایشان را آورده‌اند: «ای مردمان خدا بدانید که من برای زنده کردن مسیر خدا و احیای امر به معروف و نهی از منکر قیام کردم، نه برای قدرت و حکومت.»

به‌طور غیرمستقیم امر به معروف کمک به دیگران به‌ویژه مسافران نیز در این انیمیشن وجود دارد. در صحنه‌ای که از کندن چاه به‌دست امام علی(ع) سخن به میان می‌آید و یکی از شخصیت‌های مرد در انیمیشن به نیکو بودن عملشان اشاره می‌کند: «[پدر] این چاه را علی بن ابی‌طالب برای مسافران گذری حفر کرده. [پسر] علی بن ابی‌طالب، چه کار پسندیده‌ای کرده است.»

در انیمیشن «مرگ معاویه و نامه پسرش به ولید برای بیعت گرفتن از امام حسین(ع)» از مجموعه «مقتل خوانی» می‌توان امر به دو معروف و یک نهی از منکر را مشاهده کرد. امر به معروف اول، امر به رفتن به حج و خانه خداست که امام وقتی به تنگنا افتاد چاره‌ای جز هجرت ندید. «روز بعد اباعبدالله به قصد زیارت خانه خدا عازم مکه شد.» امام با بیعت نکردن با یزید بن معاویه به همه مسلمانان فهماند که با فرد ظالم و فاسد بیعت نخواهد کرد. این‌گونه

مردم را غیرمستقیم امر به معروف کرد که زیر بار ظلم نروند و حاکم فاسد نداشته باشند. در این انیمیشن مردم شهر پس از فهمیدن این که امام با یزید بیعت نکرده است، این خبر را دهان به دهان می‌چرخاندند: «حسین ابن علی با فرزند معاویه بیعت نکرد.»

نهی از منکر در این انیمیشن زمانی است که مروان تلاش داشت امام را به بیعت با یزید ترغیب کند. امام به او فرمودند: «اَنَا لِلَّهِ وَاَنَا لِلَّهِ رَاجِعُونَ. باید فاتحهٔ اسلام را خواند، آن‌گاه که امت اسلام به حاکم و سلطانی مانند یزید مبتلا گردد.» این فاتحهٔ اسلام را خواندن همان نهی از داشتن حاکمی فاسد و ظالم است که امام بیان کردند.

در صحنه‌ای از انیمیشن «امام دیگر نمی‌توانست در مدینه بماند»، سلیمان ابن صرد خزاعی به گروهی از شیعیان می‌گوید: «ای گروه شیعیان! حسین بن علی با یزید فرزند معاویه بیعت نکرد و از شر آسیب‌های یزید و دودمانش به خانهٔ خدا پناه برد.» این بیعت نکردن و به سختی افتادن ایشان به دیگران آموزش می‌دهد که زیر بار ظلم نروند. پس می‌تواند امر به معروفی برای بیعت نکردن با حاکم ظالم باشد. بعد از این حرکت امام به مکه و به خانهٔ خدا پناه می‌برد. این پناه بردن مصداق آیهٔ شریفهٔ ۱۷۶ سورهٔ نساء است که خدا می‌فرماید: «... و توکل عالی الله و کفی بالله وکیلا»... بر خدا توکل کن که خدا برای امور بندگان کافی است.

همچنین در نامه‌ای که امام به کوفیان نوشتند، فرمودند: «شما برای من نوشته‌اید ما امامی نداریم، به سوی ما بیا. شاید خدا به وسیلهٔ تو ما را به حق هدایت و راهنمایی کند.» و این هم نمودی از توسل به اهل بیت برای هدایت و رستگاری است.

تنها یک مورد امر به معروف در انیمیشن «حضرت مسلم به همراه یارانش از مکه خارج شدند» وجود دارد و آن امر به معروف یاری رساندن به امام زمان خود است. زمانی که امام برای بزرگان بصره نامه‌ای نوشتند و از آن‌ها خواستند تا همراه ایشان شوند، تنها کسی که تلاش کرد تا مردم را با خود همراه کند یزید بن مسعود بود: «مسعود نامهٔ امام را خواند و بسیار تلاش کرد تا حضار را جهت کمک به امام مجاب نماید. در نهایت نامه‌ای برای امام نوشت و اعلام بیعت نمود» و این تلاش برای همراهی امام همان یاری رساندن به امام زمان خود است.

در انیمیشن «خبر شهادت هانی به حضرت مسلم رسید» از «مقتل خوانی» بخشی که مسلم اسیر دست ابن مرجانه است، ابن مرجانه به او تهمت می‌زند که برای از میان بردن اجماع و اتحاد مسلمانان به کوفه آمده است و هدفش برهم زدن نظم است. مسلم در جوابش هدف خود را این‌گونه بیان می‌کند: «ما آمده‌ایم مردم را به نیکوکاری دعوت کنیم و از نادرستی بازداریم.» و این جملات دقیقاً مفهوم امر به معروف و نهی از منکر را می‌رساند که مسلم در قصر مرجانه آن را بیان می‌کند.

تنها در جایی از انیمیشن «امام آمادهٔ سفر به عراق می‌شود» امر به معروف دیده می‌شود که زهیر پس از شنیدن دستور امام مبنی بر ملاقات با او دو دل بود اما همسرش به او نهیب می‌زند و می‌گوید: «سبحان الله! پسر پیامبر تو را می‌طلبد و تو نمی‌روی؟!» و این نهیب زدن همسر زهیر امر به معروف اطاعت کردن از امر امام زمان است که این اطاعت باعث رستگاری و عاقبت به خیری زهیر می‌شود.

در انیمیشن «آشنایی با خانواده وهب و پیوستن او به کاروان امام حسین(ع)» این خود امام است که امر به معروف

می‌کند. از مادر وهب می‌خواهد که پیغامی به پسرش بدهد: «وقتی پسر تو وهب بازگشت به او بگو در صورت تمایل به ما بپیوندد و ما را در دفاع از حق و مبارزه با ظلم یاری نماید.» در دو جمله آخری که امام می‌فرماید کاملاً مشخص است که امر به کدام معروف می‌نمایند؛ امر به معروف دفاع از حق و مبارزه با ظلم.

در قسمت «نامه عبیدالله به امام حسین(ع)» از مجموعه «مقتل خوانی» هم مانند قسمت قبل، امام حسین(ع) مستقیماً امر به معروف می‌کند. زمانی که امام، عمر سعد را به خمیه خود دعوت می‌کند از او می‌خواهد: «ای پسر سعد، یزید و یارانش را رها کن و نزد ما بیا. این کار برای تو بهتر است.» که عمر سعد با آوردن بهانه‌هایی پیشنهاد امام را رد می‌کند. همین دعوت امام از عمر سعد برای همراهی ایشان امر به معروفی برای پیوستن و یاری رساندن به امام زمان و همچنین پیوستن به اهل بیت است.

در قسمت «مهلت یک روزه امام حسین(ع)» از مکتب خوانی تنها بخشی که می‌توان شمه‌ای از امر به معروف در آن مشاهده کرد، زمانی است که یاران امام در شب عاشورا با یکدیگر وداع می‌کنند و یکدیگر را به کارهایی سفارش می‌دهند: «حلالم کن برادر، امام را تنها نگذار!» و بیان این جمله که امام را تنها نگذارد و سفارش آن‌ها به یکدیگر به‌عنوان آخرین خواسته می‌تواند اهمیت فراوان امر به معروف برای وفاداری و ولایت پذیری باشد.

در انیمیشن «سخنان امام حسین(ع) با عمر سعد و توبه حنّ بن یزید ریاحی» زمانی که امام در مقابل لشکر یزیدیان مبارزه می‌کردند و آن‌ها ناجوانمردانه از پشت به ایشان حمله می‌کردند، امام به آن‌ها فرمودند: «وای بر شما ای پیروان ابوسفیان! اگر دین ندارید لااقل آزاده باشید.» امام با این سخن می‌خواستند که آن‌ها را به جوانمردی و آزادگی دعوت کنند و این که جوانمردانه بجنگند.

فیلم سینمایی «خورشید نیوا»، خلاصه‌ای از مجموعه مکتب خوانی است که چند قسمت از آن حذف شده و یک قسمت اضافه‌تر دارد. قسمت‌های حذفی عبارت است از «امام آماده سفر به عراق می‌شود»، «آشنایی با خانواده وهب و پیوستن او به کاروان امام حسین(ع)» است. قسمتی هم که مازاد دارد «دیدار امام با حنّ بن یزید ریاحی» است. پس امر به معروف‌ها و نهی از منکرهایی که در مجموعه مکتب خوانی دیده می‌شود، در این فیلم هم دیده می‌شود. در قسمت «دیدار امام با حنّ بن یزید ریاحی» امام به حنّ می‌فرماید: «ای حنّ من با اصحاب خود به نماز می‌ایستم، تو نیز با یاران خود نماز بخوان.» این قسمت از سخنان امام می‌تواند امر به معروف نماز باشد.

در انیمیشن یک ساعته «عاشوراییان، مسلم بن عقیل» مقدار امر به معروف نسبت به زمان آن بسیار کم دیده می‌شود. چند جایی صحبت از نماز و نماز خواندن به میان می‌آید که می‌تواند امر به معروف نماز خوانی باشد.

در این انیمیشن دو نهی از منکر نیز دیده می‌شود. یکی ابتدای انیمیشن زمانی که مسلم بر لب برکه‌ای است و آب می‌خورد، شکارچی آهویی که در حال نوشیدن آب است شکار می‌کند. هم مسلم و هم همراه ایشان به شکارچی اعتراض می‌کنند: «همراه مسلم: "مرّوت نیست تشنه‌ای را بر لب آب بکشند" و «مسلم: "چگونه به رحمت پروردگارت امیدوار خواهی بود، تو که امروز به موجود تشنه‌ای رحم نمی‌کنی؟!» و هر دو سخن نشان دهنده آن است که باید رحم و مرّوت داشت. نهی از منکر دوم نهی از پشت خنجر زدن است. زمانی که مسلم، ابن مرجانه را در خانه هانی نمی‌کشد و می‌گوید: «شنیده‌ام که رسول خدا فرمود که؛ "شرط انصاف و عدالت نیست که حتی دشمنی را از پشت بزنی"»

نتیجه‌گیری

همان طور که مشاهده شد حضور امر به معروف و نهی از منکر هم به صورت مستقیم وجود دارد و هم غیرمستقیم. پس از مشاهده بررسی‌های انجام شده، دیده می‌شود که امر به معروف و نهی از منکر به صورت غیرمستقیم از نظر کثرت بیشتر از مستقیم آن استفاده شده است. استفاده از امر به معروف غیرمستقیم و نامحسوس، می‌تواند یک مزیت محسوب شود، زیرا همان‌گونه که همه ما می‌دانیم، نصیحت کردن به صورت مستقیم آن هم با نوجوانان و جوانان نه تنها تأثیر مثبتی در پی نخواهد داشت بلکه برعکس می‌تواند مخرب باشد. به‌عنوان مثال در انیمیشن‌ها به جای بیان این‌که باید نماز خواند، شخصیت‌های مثبت و اصلی را در حال نماز خواندن نشان داده است.

پیشنهادها

- در طول کار مشخص شد که در زمینه محتوای انیمیشن‌های دینی کمترین کار انجام شده است. به همین دلیل به ادب به دوستان و دانشجویان پیشنهاد می‌کنم که بر روی یکی از موضوعات زیر بر حسب علاقه خود تحقیق نمایند:
۱. بررسی مخاطبان انیمیشن‌های عاشورایی پخش شده از تلویزیون در دهه‌های متفاوت به‌ویژه دهه نود.
  ۲. نشانه‌شناسی فرهنگی در انیمیشن‌های دینی پخش شده از تلویزیون در دهه‌های متفاوت.
  ۳. بررسی محتوا و اهداف عاشورا در دیگر انیمیشن‌ها به‌ویژه انیمیشن‌های دفاع مقدس پخش شده از تلویزیون در دهه‌های متفاوت.
  ۴. بررسی پوشش شخصیت‌ها در انیمیشن‌ها دینی پخش شده از تلویزیون در دهه‌های متفاوت.
  ۵. مقایسه تطبیقی بین انیمیشن‌های دینی ایران با دیگر کشورهای اسلامی.
  ۶. مقایسه تطبیقی بین انیمیشن‌های دینی اسلامی با دیگر مذاهب الهی.

منابع

- قرآن
- نهج البلاغه
- ایمانی یامچی، حسین. (۱۳۷۷). *درس‌ها و عبرت‌های عاشورا*. تهران: موسسه انتشارات عصر ظهور.
- ترکمانیان، حسین. (۱۳۸۸). *سوی کربلا تجلی عاشورا در شعر معاصر پس از انقلاب*. مشهد: نشر آستان قدس رضوی.
- جلالی، مریم. (۱۳۹۸). «بررسی آموزه‌های فرهنگ عاشورایی در نماهنگ‌های کودک و نوجوان از منظر نشانه‌شناسی». پژوهش‌های تعلیم و تربیت اسلامی دانشگاه کرمان. سال هشتم. ش ۱. صص ۱۴۶-۱۷۷.
- جواهریان، مهین. (۱۳۸۷). *تاریخچه انیمیشن ایران*. تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- حکیمی، محمود و مهدی کاموس. (۱۳۸۳). *مبانی ادبیات دینی کودک و نوجوان ویژه ادبیات دینی*. تهران: آرون.
- _____ (۱۳۸۲). *مبانی ادبیات کودکان و نوجوانان (جلد اول)*. تهران: آرون.
- خادمی، حسین. محمود خانی. حمیدرضا. (۱۳۹۳). *واجب فراموش شده (سخنان امام خامنه‌ای)*. تهران: خیزش نو.
- خامنه‌ای، سیدعلی. (۱۳۹۳). *آفتاب در مصاف (علل و ابعاد عاشورا)*. تهران: انتشارات انقلاب اسلامی.
- دشته صبح. تکتم. (۱۳۹۵). «بررسی محتوا و اهداف عاشورا در انیمیشن‌های عاشورایی ایرانی پخش شده از تلویزیون ایران».

- در دهه هشتاد برای کودک و نوجوانان». کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی گرایش کودک و نوجوان. دانشگاه بین‌المللی امام رضا (ع) مشهد.
- دهخدا، علی اکبر. (۱۳۸۵). فرهنگ متوسط دهخدا. تهران: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
- رضوی‌طوسی، سیدمجتبی و صهبا صمدی (۱۳۹۲). «تأثیر تماشای انیمیشن‌های مذهبی ایرانی بر رفتار دینی نوجوانان (مطالعه موردی: هشت مدرسه راهنمایی و دبیرستان منطقه دو آموزش و پرورش شهر تهران)». تحقیقات فرهنگی ایران. دوره ۶. ش ۱ (پیاپی ۲۱). ۱۰۵-۱۲۶.
- زارع‌گاوانی، وحیده. (۱۳۸۳). «مفاهیم تربیتی اسلام از دیدگاه قرآن در ادبیات کودکان و نوجوانان». مجله روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران. ش ۶۸. بهار و تابستان. صص ۲۰۱-۲۲۶.
- شیخی، محمدرضا. (۱۳۸۴). «بررسی جایگاه عاشورا در ادبیات منظوم انقلاب سیاسی». کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی. دانشگاه آزاد اسلامی دزفول.
- صفارهرندی، علی اصغر. (۱۳۸۳). انقلاب عاشورا «بررسی تحلیلی نهضت اباعبدالله الحسین (ع)». نشر دانش‌آموز. صص ۱۰۱-۲۱۴.
- صفورا، محمدعلی، حسن ذوالفقاری و صمد سامانیان. (۱۳۹۰). «بررسی ساختار سینمایی و ادبی انیمیشن ملک خورشید». دو فصلنامه مطالعات ادبیات کودک. دانشگاه شیراز. سال دوم، شماره اول. بهار و تابستان. صص ۱۱۵-۱۴۴.
- طاهری‌قلعه‌نو، زهراسادات، حسن ذوالفقاری و بهادر باقری. (۱۳۹۲). «ساخت بازی‌های رایانه‌ای براساس قصه‌های بلند عامیانه ایرانی». مطالعات ادبیات کودک دانشگاه شیراز. سال چهارم. ش ۲. پاییز و زمستان. صص ۱۰۵-۱۲۶.
- طباطبایی‌قمشه، فرزانه. (۱۳۹۳). «شعر عاشورایی در ادبیات مقاومت و شعر دفاع مقدس». مشهد: دانشگاه آزاد اسلامی واحد مشهد.
- فلاح، غلام‌علی و اعظم برامکی. (۱۳۹۳). «درونمایه‌های تعلیمی-اخلاقی در انیمیشن قصه‌های شاهنامه». پژوهش‌نامه ادبیات تعلیمی (پژوهشنامه زبان و ادبیات فارسی). دوره ۶. ش ۲۲. تابستان. صص ۹۷-۱۲۵.
- قمی، سیدعباس. (۱۳۸۹). مقتل امام حسین (ع) و یاران (ترجمه نفس‌المهموم). ترجمه علی نظری‌منفرد. تهران: انتشارات سرور.
- کاشفی‌خوانساری، سیدعلی. (۱۳۹۰). ادبیات دینی کودک و نوجوان تا پایان دوره پهلوی. تهران: انتشارات حوا.
- کاموس، مهدی. (۱۳۹۴). آسیب‌شناسی داستان‌های دینی کودک و نوجوان. تهران: انتشارات تاریخ و ادب.
- محمدی، مهدی. (۱۳۹۱). «بررسی داستان‌های دینی کودکان و نوجوانان منتشر شده بین سال‌های ۱۳۸۰-۱۳۸۵ از نظر کیفیت محتوا. ساخت و پرداخت و کیفیت زبان و بیان». مطالعات ادبیات کودک دانشگاه شیراز. سال سوم. ش ۱. بهار و تابستان. صص ۱۰۹-۱۳۵.
- نجاریان، محمدرضا. (۱۳۹۱). «نقدی بر ادبیات مذهبی کودک در کتب دبستان». مجموعه مقالات همایش ادبیات کودک در ادبیات هشتاد و یک سالگی. شیراز. ۱۳۸۷-۱۳۸۸. صص ۲۱۹-۲۴۰.